

Sosyal Bilimler Dergisi / The Journal of Social Sciences

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 38, Haziran 2019, s. 480-489

ISSN: 2149-0821 Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.5076>

Daniş MARAŐLI

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim

Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, danismarasli@gmail.com

Ahmet EYİÇİL

YENİ DÜNYA DÜZENİNDE ŞEHİRLERİN KİMLİĞİ

Özet

Dünya düzeni içerisinde Şehirlerin önemli bir rolü vardır. İnsanoğlu geçmişten bu güne kadar bir çok etkene bağlı olarak yerleşim yerlerinin oluşmasını sağlamıştır. Araştırmada yeni dünya düzeninde Şehirlerin kimliği üzerinde durulmuştur.

Şehirlerin oluşması sosyal ve ekonomik özerklik kazanması nedeni ile bir çok kültürün ve dini değerlerin etkisi altında kalmıştır. Değişen dünya üzerinde farklı uluslar tarafından Şehirler kurulmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de sosyo ekonomik anlamda gelişim gösteren Şehirler, sanayi devrimi ile Anadolu’da bir merkez konumunda yer almıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı döneminde önemli merkezleri oluşturan Şehirler bulunmaktadır. Ticari ve tarihi özellikleri ile farklı konumlarda merkez olma özelliğini korumuştur. Son yüzyılda savaşlar nedeni ile Şehirlerin kimliğinin önemli ölçüde değişmesine neden olmuş sanayi devrimi ile ekonomik ve sosyal önem kazanmıştır.

Tarihi önemi bulunan Şehirlerin gelişen dünya düzeninde önemli bir merkez olarak kabul görmesi hem tarihimize hemde insanoğlunun neslinin devamı için önem arz etmektedir. Türkiye bu yönden zengin bir tarihe sahip olup bu kültürel Şehir mirasına sahip çıkılması gerekmektedir. Şehirlerin kimliğini yansıtan tarihi gerçekler gelecek nesillerin kimliğini oluştırmada önemli bir yer almıştır.

Anahtar kelimeler: Şehir, kimlik, Osmanlı Devleti, Türkiye

IDENTITY OF THE CITY OF THE NEW WORLD ORDER

Abstract

Cities have an important role in the world order. From the past to the present, mankind has created settlements based on many factors. In the research, the identity of cities in the new world order was emphasized.

Due to social and economic autonomy, the formation of cities has been under the influence of many cultures and religious values. Cities have been established by different nations on the changing world. Cities in showing the development of socio-economic sense in this context, Turkey is situated in a central location in Anatolia with the industrial revolution. Especially in the Seljuk and Ottoman period, there are cities forming important centers. With its commercial and historical features, it has maintained its position as a center in different locations. Because of the wars in the last century, the identity of cities has changed considerably and has gained economic and social importance with the industrial revolution.

The fact that the cities with historical importance are accepted as an important center in the developing world order are important for our history and for the continuation of the generation of human beings. Turkey has a rich history in this respect should be left with the legacy of this cultural city. The historical facts reflecting the identity of cities have taken an important place in forming the identity of future generations.

Keywords: City, identity, Ottoman Empire, Turkey

GİRİŞ

Şehirlerin kimliğini oluşturan orada yaşayan insanların sosyal, ekonomik, kültürel, askeri, siyasi, dini yapılarının şehrin yaşamsal mekânlarına yansımalarıdır. Hangi topluma bakarsanız bakın bu saydığımız nedenler şehirlerin silüetlerini belirlemede önemli bir etken olmuştur.

Çalışmamızda kaynaklar ışığında şehirlerin oluşumu ve şehri meydana getiren unsurları irdelemesi hedeflenmiştir. Geçmişten günümüze şehirlerin oluşumu, Osmanlı da şehirlerin nasıl meydana geldiğini ve günümüzde şehirleşme ve şehir sorunlarına açıklık getirmesi düşünülmüştür.

Çalışma çağındaki insanların büyük çoğunluğu ticaret, sanayi ve yönetim gibi işler ile uğraşan büyük yerleşim alanlarını Fars dilinde şehir kelimesi olarak tanımlanmaktadır. Dilimizde XI. yüzyıldan itibaren halk dilinde şar, kökeni Soğdca olan kent ile (kant) "kale ve saray" gibi manalara da gelen balık tanımlaması genellikle kullanılmaktaydı. Arapça'da şehir kelimesinin en yaygın isimleri medine, belde, karye ve mısırdır. Yine Yunanca karşılığı olarak polis, metropolis, teknopolis ifadelerinin kullanıldığı bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim içerisinde şehir on yedi yerde medine, on dokuz yerde beled, belde, beş yerde mısır, elli altı yerde karye terimleri geçmektedir. Mekke şehri, dini olarak dünyadaki yerleşim birimlerinin temeli ve Müslümanların kiblesi olarak görüldüğünden "Ümmü'l-kurif" şeklinde ifade edilir ve şehir kelime anlamı itibari ile üst seviyeye çıkarılır. Şehirler sosyoekonomik ve tarihsel birikimin yaşandığı önemli yerleşim birimleri olup, fiziksel ve sosyal çevre ile toplumsal hayatın temelini ifade eder (Küçükbaşcı, 2010:441-446). Toplumsal hayatın birçok dinamikleri insanların bir

arada, düzenli bir şekilde yaşamalarına fırsat tanımış şehirlerin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. Şehirlerin insanların yalnız kalmamasını ve toplumlar içerisinde etkileşimlerinin temelini oluşturmaktadır.

Bir şehrin kimliğinin belirleyici unsurları doğal, coğrafi ve yapay çevre olarak ayrılabilir. Bu belirleyiciler aşağıdaki gibi farklı şekilde tanımlanması mümkündür.

- Şehrin fiziksel yapısı,
- Sosyo - kentin ekonomik yapısı,
- Kentin kültürel birikimi veya yapısı,
- Şehrin tarihi gelişimi,
- Kentin mekansal özellikleri,
- Kentin biçimsel ve görsel özellikleri,
- Vatandaşların yaşam tarzı ve yaşam kalitesi,
- Kentin işlevleri,
- Kentin fiziksel çevre ve sosyal davranış ilişkisi,
- Şehir - doğa birliği,
- Kentsel altyapı
- Kentsel tipoloji (Yaldız vd., 2014).

Bir kentteki yapı çevrenin kimliği kent kimliğinin önemli bir bölümünü oluştururken, aynı zamanda o kentteki sosyal ve kültürel yaşam ile ilgili ipuçları vermektedir. Çünkü kolektif kimlikler, sosyal yaşamın uzmansallaştırılması aracılığı ile inşa edilmiş sosyal yapılardır (Neill, 1997). Şehirler oluşmaya başladıkları ilk günden beri sürekli bir değişim halindedirler. Şehirlerin sosyal yapısı, dönemin ekonomisi ve gelenekleri bu değişim sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Neredeyse her dönemde şehirler, özellikleri ne olursa olsun, bireyler arasındaki ilişkileri şekillendiren ana unsurların başında yer alırlar. Şehirler yalnızca insanların konut ihtiyaçlarını karşılayan yapılardan oluşmamakta olup toplum yaşamının bir sonucu olarak, birçok ortak gereksinime cevap vermektedir (Bolkaner vd., 2019: 291). Tarihi özellikleri olan şehirlerin, insanlar arasındaki sosyal ilişkileri olumlu yönde etkileyen ve böylece bireyler arasındaki birlik ve beraberlik duygusunu artıran ortamlar olduğu bildirilmiştir ((Bolkaner vd., 2019: 294). Özellikle ülkemizin tarihsel süreçteki şehir gelişimlerinin belirlenmesi ve aydınlığa kavuşturulması şehir kimliğinin ortaya konulmasında önemli katkılar sağlamaktadır.

Şehirlerin Gelişimi

Şehirlerin ortaya çıkışı konusunda birçok farklı görüşler beyan edilmiştir. Yaygın görüşe göre birkaç bin yıl önce Akdeniz-Ortadoğu havzasında, yer altı kaynaklarının kullanılması ve bazı coğrafi, ekonomik ve kültürel koşulların bir araya gelmesi ile kentler ilk kez bu alanlarda oluşmaya başlamıştır (Pustu, 2006: 131).

Fırat ve Dicle vadilerinde ilk yerleşim yerlerinin görüldüğü kabul edilmektedir. İlk şehirlerin buralarda görülmesi Mezopotamya gibi verimli bir bölgede tarımsal faaliyetler ile insani ihtiyaçların karşılanması, teknolojik ilerlemeyi sağlamaya yönelik elverişli olmasından kaynaklanıyordu. Neolitik dönemde kurulan ilk kentler Mezopotamya'da M.Ö.3500, Mısır'da 3000, Çin ve Hindistan'da ise M.Ö.2500'de oluşmaya başladığı bildirilmiştir (Bal, 2006: 30).

Aşağı Mezopotamya'da ilk kent ve kentlerin ortaya çıkışı ile ilgili kuramlar bulunmasına rağmen oluşumları son yüzyılda hararetli bir şekilde araştırmacılar tarafından tartışılmaktadır. Güney Mezopotamya'da M.Ö.4000 yılının erken dönemlerinden itibaren bin yıllık Uruk

döneminde ilk kent devrimi oluşmuştur. Bu devrimin içinde özel mülkiyet ve kamu yapılarına ait birçok önemli eserlerin bulunması ile bilinmektedir (Çevik, 2005: 25).

İslami dönem incelendiğinde şehirleşme alanındaki ilk düzenlemelerin Resul-i Ekrem tarafından hicretten sonra kendisine nispetle "Medînetül'r-resûl" adını alan Yesrib'de yapıldığı belirtilmiştir. Yesrib'de ibadetin yanında başta eğitim ve öğretim olmak üzere adalet hizmetleri, kamu idaresi ve diğer işlere yönelik hizmetlerin yürütüldüğü Mescid-i Nebevi'yi inşa ettirerek ileride kurulacak müslüman şehirleri için cami merkezli şehir modelini başlatan Resulullah, şehirde siyasi ve idari durumu yeniden düzenleyip müstakil bir devlet kurmanın yanı sıra bir çarşı pazar yeri belirlemek sureti ile ekonomik hayatın oluşmasına olanak sağladı(Küçükçaşcı, 2010: 441). İslami dönemlerde şehirlerin kimliğini yansıtan eserler genelde dini yapılardır.

İslami şehirlerin yansımaları olarak önemli bir özelliği, ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü mekânlar ile yerleşim alanlarının farklı mekanlarda oluşmasıdır. Merkezinde büyük cami ve medreseler ile dini yapıların temel alındığı çevresinde çarşı ve kervansaraylar ile yapıldığı, Hanefî hukukçularının ileri gelenlerinin belirttiği gibi bir idari merkezin temeline örnek gösterilebilir. Bu bölgenin, kendine özgü özellikleri ile şehrin diğer kısımlarından ayrıldığı için bazen ayrı bir isim ile adlandırıldığı bilinmektedir(Raymond, 2010: 449). Bu yapıların İslam'da şehirlerin kimliğini ortaya çıkaran önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

İslami dönem şehirleşmeye örnek olarak Halep şehri, yaklaşık 120 dönümlük bir alanda kurularak, şehirde bulunan elli altı çarşıdan otuz biri ve elli üç kervansaraydan on dokuzu şehrin belirli bir kısmında oluşmuştur. Bu kısım içerisinde kıymetli ürünlerin satıldığı haller, uluslararası ticaret mallarının bulunduğu ve değerli madeni malzemelerin satıldığı dükkânların yerleştiği büyük çarşılar güzel örnek teşkil eder. Geniş kervansaraylar içerisinde, toptan ve yüklü ürünlerin ticaretinin yapıldığı mekânlar özellikle şehrin merkezi konumunda yer alır (Raymond, 2010: 450).

Lapidus ise İslam dininde kentin oluşmasında sosyal ve idari kontrol merkezi temel alınarak bu yapıların etkili olduğunu belirtir. Bu şehirlerin oluşumunda mahallelerin oluşması en etkili düzeydeki sosyal örgütlenme yöntemidir. Lapidus, İslam kentlerinde mekânsal oluşumların başlıca beş kısımdan oluştuğunu belirtmektedir. Bu yapılar sırası ile;

1. Kale
2. Saray ve üst kademe yöneticilerden oluşan yönetim işlevinin sürdürüldüğü, yapıların oluşturduğu, yönetici merkezi sistemi,
3. Cuma Camisi, hanlar, bedestenler ve açık pazarlardan oluşan şehir merkezi,
4. Mahalleler, yerleşim yerlerinin bulunduğu alanlar,
5. Şehir çevresinde kümelenmiş kenar mahalleler (Bal, 2006: 30)

Tarihte ilk Türk topluluğu olarak Uygurların yerleşik yaşama geçtiği bilinmektedir. Daha sonra Göktürklerin İslamiyete girmesi ile Orta Asya'da Türkler tarafından yerleşik şehir kimliği ortaya çıkmaya başlamış ve bu şehir kimliği, göç eden Türklerin Anadolu'da farklı kültür mirasları ile yeni şehir kimliği anlayışı kazanmasına etki etmiştir. Fakat Moğolların yıkıcı şehir anlayışı tarihsel kültürün korunamamasına ve gelecek kuşaklara aktarılmasında özellikle Mezopotamya ve Mısır gibi tarihe beşiklik etmiş şehirlerde önemli kayıplara neden olmuştur.

Türklerin Anadoluyu mesken tutması bu topraklardaki tarihi emanetlerin korunmasında ve günümüze kadar ulaşmasında etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Şehir Kimliği

Osmanlı Devleti'nde şehirlerin oluşumuna geçmeden önce kısaca izlerini Anadolu'da halen gördüğümüz Selçuklu dönemi yapılarını incelemekte fayda vardır. Bugün Anadolu şehirlerinin kimliğinin oluşmasında Türkiye Selçuklu devletinin büyük katkısı vardır. Türkiye de hemen hemen hangi şehre gidersek gidelim, Selçuklu izlerini görmemek mümkün değildir.

Selçuklu Devleti dönemi boyunca, Türklerin Anadolu'da yerleşik hayata geçmesi Anadolu-Türk kentlerinin mekânsal altyapısının örgütlendiği dönem olarak sınıflandırılabilir. Bu zaman dilimi içerisinde, Orta Asya ve İran bölgesinden Anadolu topraklarını mesken tutan göçebe veya yerleşik yaşam düzeninden göç ederek gelen Türk toplulukları, Anadolu'nun Bizans yerleşim kültürü mirası üzerinde Anadolu'ya ait farklı bir kent kültürü oluşturmuşlardı. Bu kültürün tarihsel ve mekânsal mirası Türklerin tarihi yaşam kültürü ve İslami şehirleşme temeli ile kaynaşarak yeni dünya düzeninin oluşmasında önemli bir etken oluşturmuşlardı. Anadolu'yu mesken tutan Selçuklu Devleti tarafından mekânsal ve işlevsel dinamiklerin ortaya konması ve Orta Asya ve İran'dan Anadolu'ya taşınan tarihi kültürleri ile Osmanlı şehir kimliğine aktarılan yerleşim mirasının ortaya konulması açısından en etkili faktörler içerisinde yer almaktadır (Özcan, 2010: 193).

Selçuklu dönemi içerisinde birçok şehir yapılanmaları oluşturarak, mekânsal yapıların en önemlileri olarak şehrin güvenliğini sağlamak için kaleler, Selçuklu yönetiminin oturduğu ve devlet idaresini yürüttükleri saraylar, köşkler, halkın taleplerini karşılaması için imarethaneler, çarşılar, pazarlar, halkın ibadetleri için Ulu camiler, eğitim hizmetleri için külliyeler inşa etmişlerdi. Bu külliyeler çok amaçlı yapılar olduğu için eğitim dışında bir çok hizmet alanları da oluşturulmuştu (Özcan, 2010: 197).

Selçuklu mimari ve kültürel kimliğini devralan Osmanlı Devleti, Selçuklu dönemi kent kültürünün devamı niteliğindedir. Devletin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar geçen zaman içerisinde Selçuklu kimliğinin izleri bulunmaktadır. İstanbul'un fethinden yaklaşık elli yıl sonra Selçuklu'ya benzemeyen, Osmanlı'nın kendine özgü biçimlerinin yerleştiği görülmektedir. Osmanlı şehirlerinin kenidne özgü özelliği ise doğal bir şekilde kimliğinin oluşmasıdır. "*Şehir yekpare bir yapı olması yerine mescid, cami, mektep, tekke, kitaplık ve hamam gibi yapılar etrafında odaklanmış, kendi kendini yöneten idari birimler, mahalleler olarak teşkilatlanmış bulunması. ....*" bu doğal gelişimi ifade eder (Üstündağ, 2005: 155).

İbadethaneler ile birlikte bulunan vakıflar Osmanlı Devleti şehir kimliğinde önemli bir yere sahiptir. Vakıfların Osmanlı Devleti şehirlerinde ekonomik ve sosyo kültürel etkisi bulunmaktaydı. İlk olarak vakıf, şehir yaşamını seçen insanlar açısından sosyal bir etkinlik merkezi niteliği özelliğindedir. İçerisinde ibadethaneler, aşevleri, imarethaneler, hastaneler ve birçok önemli yapıları barındıran ve genellikle de bunları tek bir çatı altında toplayan vakıflar, şehir insanının günlük yaşamının vazgeçilmez unsuru halindeydi (Üstündağ, 2005: 8). Osmanlıların taşra yerleşimleri içerisinde idari yönetim birimleri olan sancak, kaza ve nahiyeler merkezleri genellikle şehir ve bazen kasaba diye isimlendirilir. Ancak bir merkezin şehir olarak nitelendirilmesi ile ilgili kesin bir kriter mevcut değildir. Bazen yirmi otuz hanelik köyler de nefis adı altında kaydedildiği beyan edilmiştir (Şahin, 2010: 447).

Bir şehrin temelinde nüfus olmak üzere idari fonksiyon ve sosyo ekonomik özellik gibi kriterler temel alınır. Bu durumda şehir olarak tanımlanması için en az 400 vergi nüfusu bulunan, idari yönden sancak merkezi ise sancak beyine, kaza merkezi statüsünde ise kadı ve subaşı ile ticaret ve sanat ehline sahip yerler önemli merkezler olarak tanımlanır (Şahin, 2010: 448).

Osmanlı Devleti şehir merkezlerinde farklı yapıları bulunan mahalleler bazı istisnalar ile Müslüman ve gayrimüslim özelliklerine sahip farklı dini ve etnik kökene sahip ailelerden meydana gelir. Mahalle içerisinde komşu olan ailelerin bir çoğunun yakın akraba olduğu anlaşılır. Anadolu ve Balkanlar'da Osmanlı Devleti şehirlerindeki mahallelerde genellikle dini ve etnik gruplar bir arada yaşamasına rağmen nadir de olsa bazı şehirlerde Müslümanlar ile gayri Müslimlerin aynı mahalle de oturdukları gözlemlenir. Söz konusu gruplar arasında çarşı ve pazarda, ticari ve sosyo ekonomik birliktelik halinde olduğu görülmektedir. Anadolu ve Balkanlar'daki şehir kimliği anlayışının 1839 yılı Tanzimat'ın ilanına kadar devam ettiği söylenebilir (Şahin, 2010: 449).

Osmanlı Devleti döneminde şehirlerin kimliğini ortaya koymak amacı ile Osmanlı tarihçilerinden Bruce Masters, Abraham Marcus, Daniel Goffman, Zeynep Çelik, Edhem Eldem gibi isimler Anadolu şehirleri; Dror Ze'evi, Amy Singer, Doris Behrens-Abouseif, Richard van Leeuwen, A. Saqqaf, D. R. Khoury, Chase Robinson, Brigid Keenan, T. Beddow, Masashi Haneda, T. Miura, A. A. Elmahmudi ve Michael E. Bonine gibi tarihçiler Arap şehirleri ve Meropi Anastassiadou, Geza David gibi tarihçiler ise Balkan şehirleri üzerine çalışmalar yapmışlardır (Uğur, 2005: 21).

Avrupa'da ise Sanayi Devrimi (1780-1880) ile meydana gelen teknolojik gelişmeler, beraberinde kırsaldan kente göçü arttırmıştır. Sanayi Devriminin sonucu olarak ise Batı Avrupa sanayi şehirleri, dini ya da kozmolojik kodlara dayanarak değil, gelişmiş güzel oluşmuştur. Fakat Avrupa şehirlerinde belirli sınıf farklılıkları bu kez hayatın sürdürüldüğü mekânlarda önemli bir etken olmuştur (Rittersberger-Tılıç, 2013: 7).

Osmanlı Devleti içerisinde şehirleşme hareketlerinin önde gelen şehirleri olarak Edirne, Bursa ve İstanbul başları çekmekteydi. Bu şehirlerin oluşmasında devletin şehirleşme kimliği önemli etkenleri içerisinde yer almaktadır. Sanayileşme hareketi ile bu şehirler içerisinde Bursa ve İstanbul şehirleri merkezi bir konuma geçmiştir. Anadoluda Selçuklu şehir yapısının korunması, Osmanlı Devleti şehir kimliğinin Avrupa ve Marmara çevresinde etkilerini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Türkiye'de Şehir Kimliği

Şehirlerimizin kimlik altyapısını, Anadolu yarımadasındaki beş bin yıl öncesine dayanan sivil yaşamın oluşturduğu farklı ve zengin kültürlerin karşılıklı etkileşimleri ile birlikte özellikle son sekiz yüz yılı aşan Osmanlı Devleti dönemi oluşturmaktadır. Tarih boyunca, ülkemiz toprakları üzerinde kentsel mekan oluşumunda, sosyal yaşam ile bütünleşen, toplumun sınırlı olanaklarına akılcı, yaratıcı çözümler içeren, ancak yaşam biçimleri ve teknolojiden yararlanma açısından, zaman içerisindeki dönüşümleri ağır seyreden, köklü olmayan uygulamalar ile devam etmiştir (Ulu ve Karakoç, 2004: 60)

Türkiye, geçmişten günümüze çeşitli medeniyetlerin birarada, üst üste ve iç içe yer aldığı bir kültürel yoğunluk merkezidir. Gerek sosyo-kültürel ve gerekse ekonomik faktörlerin

etkisiyle, genelde fizikmekan ve özelde şehir dokusu, zaman zaman kendini yenilemekte ya da yenilenmektedir. Bu yenileme-yenilenme süreci ülkemizde, birçok ülkeye nazaran daha karmaşık şartlar altında devam etmektedir. Bu durumun nedenini, ülkemizin sosyo-kültürel, ekonomik ve yasal-yönetimsel kimliklerinde aramak doğru olacaktır. Özellikle büyük şehirlerde ve metropollerde şiddetle hissedilen şehirselleşme çöküntüleri, ekonomik ya da fiziksel boyutlu olabildiği gibi, sosyal boyutlu da olabilmektedirler (Özden ve Kubat, 2011).

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin 1923 yılında ilanı ile başlayan yenilik hareketleri meyvesini 1950'li yıllarda görülmeye başlandığı bilinmektedir. Şehirleşmeyi destekleyen/hızlandıran birçok faktör bulunmakla birlikte son yüzyılda sanayi devrimi etkileri hızlı ve farklı bir yapılanma göstermiştir. Şehirleşme unsurlarının başında ilk olarak itici etmenler, genellikle nüfusu köyden ve tarımdan köy dışına iten etmenlerdir. Bu etmenler son çeyrekte köyden şehre göçü hızlandırmıştır. İletici etmenler, köyden kopan nüfusu şehirlere, büyük merkezlere taşıyan ulaşım araçlarındaki ve imkânlarındaki gelişmelerdir. Özellikle ulaşım araçlarındaki önemli değişimlerin yaşanması ile hızlı göçlerin yaşanmasına neden olmuştur.

Çekici güçler ise, iktisadi ve sosyal gelişmelerin başında yer aldığı kırsal alanlardan ayrılmaya karar veren ve şehirlere doğru çeken etmenlerdir. Bu etmenlere bağlı olarak ülkemizde, yirminci yüzyılın ortalarında, tarihinin ilk yoğun ve hızlı şehirleşme hareketleri görüldü. 1970 sonrasında, kalkınma hızının azalmasına bağlı olarak tarım dışı kesimlerin işgücü talebi azalmış, 1970'lerin sonunda ve 1980'li yılların ilk dönemlerinde yatırımların bir çoğunun durması ile sonuçlanan ekonomik bunalıma, yüksek enflasyon ile konut, altyapı ve kamu hizmetlerinin, artan nüfus karşısında yetersiz kalması gibi şehir hayatını ve güçlükleri de eklenince, şehir kimliğinde belirgin bir durgunluk ortaya çıktı (Çalışkan, 2006: 7).

Türkiye Cumhuriyeti Devleti teknolojik gelişmelere bağlı olarak toplumsal ve mekansal açıdan gündün güne gelişmekte ve değişmekte olan bir ülkedir. Osmanlı döneminde batılılaşma etkileri ile başlayan bu değişimler Cumhuriyet ile birlikte çağdaşlaşma olarak kendini göstermeye başlamıştır. Söz konusu değişimler toplumun kültürünü etkilemiş ve beraberinde kentlerin mekansal olarak değişimine neden olmuştur. Kentsel mekan dokularındaki benzerlikler 1945 yıllarından sonra görünmesine karşın 1970'li yıllarda kentsel kimlik kavramı ile korumacı ve geleneksel yaklaşımlar ön plana çıkmıştır (Ulu ve Karakoç, 2004: 62; Güneroğlu ve Bekar, 2017: 581).

Şehri oluşturan karakteristik özelliklerinin yanı sıra, yaşanan çevrenin korunması, zenginleştirilmesi ve çevre ile iç içe bir şehir hayatının sağlanması için politikalar belirlenmesi diğer önemli kriterlerdendir (Sırım, 2012: 124). Türkiye'de şehirleşme faaliyetleri tarihi kimliği olumsuz etkilemiştir. Bu bağlamda ülkemizde şehirleşme kavramı tarihsel olarak gelişim gösteren bir olgu niteliği taşımaktadır. Ülkemizde birçok yerleşim yeri Selçuklu ve Osmanlı izlerini taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti içerisinde kimliğini yitirmeden süre gelen şehirleşme anlayışı son dönemlerde önemli değişimlere uğradığı metropol şehirlerin oluşması köy ve kırsal kesimlerin yoğun göçleri nedeni ile insan ihtiyaçlarına yönelik olarak şehirleşme faaliyetleri hız kazanmıştır.

Gelişen teknolojik yenilikler ve şehirleşme algısındaki değişimler nedeni ile şehirlerde yaşanan önemli değişimler;

- Şehirlerin göç alması
- Artan göçler ile birlikte yabancılaşma.
- Çok hızlı zenginleşme olması.
- Yabancılara ve bilinmeyene yönelik korkuların başlaması.
- İnsanların yaşadıkları mahalleleri değiştirmek zorunda kalması.
- Çok merkezli kent yapısının ortaya çıkması
- Kamusal alanların kullanımının korkuya bağlı olarak azalması
- Rezidansların sayısının artması ile suç çevresinin artması.
- Sosyal sınıflara göre mekan ayrımı başlaması.
- Kent dışında villalara gidilerek uydu kentlerin ortaya çıkması.
- Sosyal patlamaların ortaya çıkması.
- Kentsel yaşamın renksizleşerek kamusal alanın kaybolması (Akçam, 2016: 390).

Son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yükselen bir değer olma bağlamında yarışabilirliğe ciddi bir kalem oluşturan tarihi koruma ve dolayısı ile taşınır-taşınmaz kültür varlıkları ve tarihi çevre, şehrin kimliği, şehrin profili, şehrin imgesi olarak büyük önem taşımaktadır (Ünver, 2016: 148). Bunun en güzel somut örneği 2000 yılında 52 belediyenin katılımı ile kurulan Tarihi Kentler Birliği'nin 2019 itibari ile 456'ya ulaşmasıdır. Bu birlik çatısı altında Anadolu'da kurulu önemli merkezlerin yerel kimliğini korumaya yönelik faaliyetlerini sürdürmektedir

Ülkemizde yoğun bir nüfus artışının olması ülke içerisinde farklı şehirlerin ön plana çıkmasına kentten göçün hız kazanması ile şehirlerin nüfus planlaması ile büyükşehir adı altında sınıflandırılması yeni dünya düzeninde şehir kimliğinin farklı bir yapısal özellik kazanması günümüz şehir kimliği açısından önemlidir. Devlet yönetimlerinin uyguladığı sosyo ekonomik politikalar şehir kimliğinin oluşmasında önemli bir faktördür. Bu sebep ile şehir kimliği Selçuklu ve Osmanlı Devleti içerisinde oluşan kimlikleşme hareketlerinin temelinde gelişim göstermiştir. Devletlerin kurulması tarihsel mirasa sahip çıkılması açısından önem arz etmekte olup Türkiye Cumhuriyeti Devleti şehir kimliği yapısına 21. Yüzyıl ilk yarısında yenilikler ile önemini bir kez daha vurgulamıştır. Devlet politikaları bu yüzyılda teşvikler ve yenilik hareketleri ile önemli değişimlerin oluşmasında şehir kimliğinin önemli aktörleri içerisinde yer almaktadır.

SONUÇ

Türkiye'de şehirlerin kimliğinin oluşmasında, Asya, İran, Bizans yapılarının ruhunu potasında eriterek yeniden şekillendiren Türkiye Selçuklu devleti ve onun mirası üzerinde kurulan Osmanlı Devleti'nin büyük etkisi olmuştur. Bugün birçok şehrimizde en güzel mekânlarını bu devletlerden kalan eserler süslemektedir. Türkiye de köyden- kente göçün sonuçlarından dolayı başlayan çarpık kentleşme bu yapıların şehir içindeki görünümünü olumsuz etkilemiştir. Son yıllarda hayata geçirilen kentsel dönüşüm projeleri bu yapıların korunması açısından olumlu bir gelişmedir.

Kentsel dönüşüm projeleri yapılırken başta şehirlerin kimliğinde önemli bir yer teşkil eden tarihi yapılar göz önünde bulundurulmalıdır. Bir şehrin kimliğinde sadece tarihi yapıların önemli olduğunu söylemek doğru değildir. Milletler gibi şehirlerde bir bütün olarak

algılanmalıdır. Yapılacak çalışmalarda bütün detaylar düşünülmeli, insanların rahat ve huzurlu bir ortamda yaşamaları sağlanmalıdır.

Gelişen teknoloji yeni dünya düzeninde akıllı şehir yapılanmalarının ortaya çıkması, tarihi ile uyumlu geçmiş ve gelecek kuşakları birleştiren bir planlamanın ürünü olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Akıllı şehirlerin kimlik sorunu yaşamaması bulunduğumuz coğrafya içerisinde zengin alt yapısı ile bilgi ve iletişim teknolojilerini bu anlamda yenilikler getirmesi farklı bir şehir kimliği yapısı oluşmasına en önemli etken olacaktır. Akıllı şehirlerin bütüncül ve çözümsel yaklaşımları, hızlı ulaşım ağının oluşması şehir yaşamının vazgeçilmezi haline gelmiştir. Artan dünya nüfusu göz önünde bulundurulduğunda tarihsel kimlik ile ortaya çıkabilecek çevresel yokoluşun önüne geçilmesinde akıllı şehir modellerinin oluşması ülkemiz için faydalı olacaktır.

Şehir kimliğinin ortaya çıkarılmasında Türkiye’de dünya ortalamasının üzerine çıkılmış olup, yeni dünya düzeninde daha planlı ve sürdürülebilir şehirler için tarihi yapılar göz önünde bulundurularak planlamaların yapılması gerekliliği ortaya konulmalıdır.

Sonuç olarak, sürekli değişen ve yenilenen şehirler zaman içerisinde yaşamsal faaliyetlerinin değişmesinden dolayı canlılığını yitirir. Kentin algısı ve insanlığa ait olma hissi zamanla zarar görür. Sonunda kültürel tarihi değerleri, anıtsal binaları, sivil mimari örnekleri, mekana özgü özellikleri, kültüre ve kimliğe değer veren kent kimliğini korumak giderek zorlaşır. Ancak, her dönemde oluşan mimari değerler, ulusal kimliklerin ve kent kimliğinin önemli bölümlerinin alternatif yansımasıdır. Bu değerler kimliği ifade etme noktasındaki kültürel varlıklar olarak korunmalıdır. Netice itibari ile bir şehri yeniden imar ederken tarihi mekânların korunması gerekir. Bunun yanısıra ulaşımı, yeşil alanlar ve sosyal yaşam alanları dikkate alınmalıdır. Sağlıklı bir toplum için sağlıklı mekanlar oluşturulmalıdır. Yeni dünya düzeninde değişen şehir kimliği tarihi özellikleri ile bir bütün olup bu geçmiş ve gelecek arasındaki bağın korunması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

- Akçam, Ezgi, (2016), "Küresel Kentlerde Stratejik Planlamanın Kimlik Üzerine Etkisi." Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi 4(1): 388-394.
- Bal, Hüseyin, (2006), Kent Sosyolojisi, 3. Baskı, Fakülte Kitabevi Yay. ss.400. Isparta.
- Bolkaner, Mine Kuset, Selda İnançoğlu, Buket Asilsoy, (2016). "A Study on Urban Furniture: Nicosia Old City." European Journal of Sustainable Development 8(2): 1-20.
- Çalışkan, Zekeriya, (2006), "Türkiye’de Şehirleşme Ve Gecekondulaşma” Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları, 4(2), 58-59.
- Çevik, Özlem, (2005), Arkeolojik Kalıntılar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci, Arkeoloji ve Sanat Yay. s.100, İstanbul.
- Güneroğlu, Nilgün, Makbulenur Bekar. (2017), "Dönüşüm ve Kimlik Kavramı: Trabzon Örneği." Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi 17(4): 580-593.
- Küçükbaşçı, Mustafa Sabri, (2010), Şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:38, 441-446, İstanbul.

- Neill, William J. V., (1997), "Memory, Collective Identity and Urban Design: The Future of Berlin's Palast Der Republic", *Journal Of Urban Design*, 2(2). 179-192.
- Özcan, Koray (2010), "Erken Dönem Anadolu-Türk Kenti Anadolu Selçuklu Kenti ve Mekânsal Ögeleri", *Bilig Güz*, Sayı 55: 193-220
- Özden, Pelin Pınar, Kubat, Ayşe Sema, (2011), Türkiye'de şehir yenilemenin uygulanabilirliği üzerine düşünceler. *İTÜDERGİSİ/a*, 2(1),77-88.
- Pustu, Yusuf, (2006), "Küreselleşme Sürecinde Kent Antik Site'den Dünya Kentine", *Sayıştay Dergisi*, Sayı:60, 129-151.
- Raymond, André, (2010), Şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, 449-451, İstanbul.
- Rittersberger-Tılıç, Helga, (2013), Kavram Olarak Kent Sosyolojisi, Ed. Fatime Güneş, Kent Sosyolojisi, T.C. Anadolu Üniversitesi Yay., no:2978, Eskişehir.
- Sırım, Veli, (2012), "Çevreyle Bütünleşmiş Bir Yerel Yönetim Örneği Olarak Sakin Şehir Hareketi Ve Türkiye'nin Potansiyeli" *Journal of History Culture and Art Research*, 1(4), 119-131.
- Şahin, İlhan (2010), Şehir, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 38, 446-449, İstanbul.
- Uğur, Yunus, (2005), "Şehir Tarihi ve Türkiye'de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 6: 9-26.
- Ulu, Ali, İlknur Karakoç, (2004), "Kentsel değişimin kent kimliğine etkisi." *Planlama Dergisi*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını 29(3): 59-66.
- Ünver, Hasan, (2016), "Ulaşılabilirliğin Tarihi Kentsel Alanın Kimliği ve Yarışabilirliğine Etkisi." *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi* 4(1):144-156.
- Üstündağ, Nagehan, (2005), "Osmanlıda Şehir ve Şehri Geliştiren Unsurlardan Biri Olarak Ayanlar: Vidin ve Rusçuk Örneği (18. Yüzyıl)" *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, 149-167.
- Yaldız, Esra, Dicle Aydın, Süheyla Büyükaşahin Sıramkaya (2014), "Loss of city identities in the process of change: the city of Konya-Turkey." *Procedia-Social and Behavioral Sciences* 140 (2014): 221-233.